

Stanisław Majewski

"Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945-1956", Elwira J. Kryńska, Stanisław W. Mauersberg, Białystok 2003 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 15, 281-283

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Majewski

**Elwira J. Kryńska, Stanisław W. Mauersberg, *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945–1956*,
Wyd. Trans Humana, Białystok 2003, 226 s.**

Badania naukowe nad dziejami szkolnictwa i oświaty okresu Polski Ludowej nabrały nowego wymiaru w ostatnim dziesięcioleciu XX w., kiedy Polska weszła w okres transformacji ustrojowej. Oficjalne zniesienie cenzury uwolniło wiele obszarów badawczych, określanych mianem „białych plam w najnowszej historii wychowania”. Pojęcie to zrodziło się na gruncie historii, której częścią jest historia wychowania, i oznacza tematy nie przeanalizowane naukowo przez przedstawicieli wymienionych wyżej nauk. Wśród takich problemów badawczych jest niewątpliwie zjawisko indoktrynacji ideologicznej dzieci i młodzieży, prowadzonej ze szczególnym nasileniem w latach 50. Historycy określają zgodnie pierwszą połowę lat 50. okresem stalinizacji życia społeczno-politycznego i gospodarczego w Polsce. Warto przypomnieć szeroką gamę przejawów tego zjawiska, tj.: likwidację niezależności i pluralizmu życia kulturalnego, wprowadzenie i ugruntowanie hegemonistycznej pozycji partii marksistowsko-leninowskiej, jaką w przypadku Polski była PZPR, utworzenie gospodarki nakazowo-rozdziałowej, kolektywizacja wsi polskiej wbrew woli rolników, prześladowanie ludzi związanych z tradycjami niepodległościowymi II Rzeczypospolitej i Polskim Państwem Podziemnym, lansowanie teorii zaostrażającej się walki klasowej w miarę umacniania się systemu socjalistycznego, eliminowanie Kościoła rzymskokatolickiego z życia społecznego itd. Częścią zaplanowanej polityki była także indoktrynacja ideologiczna dzieci i młodzieży. Problem ten doczekał się już cennych opracowań naukowych. Jedną z nich jest rozprawa Czesława Lewandowskiego, dotycząca kierunków indoktrynacji w polskiej oświacie, nauce i szkolnictwie wyższym. Praca ta pokazuje mechanizm indoktrynacji od strony teoretycznej. Natomiast recen-

zowana książka przedstawia także praktyczne skutki tej działalności. Jej Autorzy przez indoktrynację rozumieją „szerzenie, wpajanie i wymuszanie jakiejś ideologii (idei, doktryny) uznanej za jedynie słuszną i prawdziwą przy użyciu środków nacisku, propagandy i manipulacji”. Jest to najpełniejsze określenie tego pojęcia. Dzieło składa się z pięciu rozdziałów ukazujących treść i formy indoktrynacji. W rozdziale pierwszym omówiono wszechstronnie zwalczanie edukacji religijnej w szkołach. Sprawy te – jak wiemy – regulowała Konstytucja marcowa z 1921 r. i wszelkie odstępstwa od jej postanowień były bezprawne. Władze oświatowe w kraju, prawdopodobnie ze względów taktycznych nie wypowiadały się za ograniczaniem czy usunięciem religii ze szkół. W takim duchu wypowiadał się np. na zjeździe łódzkim minister oświaty Stanisław Skrzeszewski, uspakajając opinię publiczną. Mówił on, że stosunek władz do nauczania religii w szkołach nie ulegnie zmianie. Praktyka najbliższych miesięcy i lat wykazała właściwe zamiary władz w tej kwestii. Unieważnienie konkordatu między Polską a Stolicą Apostolską przez władze, szykanowanie i niechęć do instytucji prowadzących szkoły prywatne, w tym głównie zgromadzeń zakonnych Kościoła rzymskokatolickiego, już w okresie walki o władzę komunistów z legalną opozycją polityczną zapowiadały generalną zmianę polityki władz. Lata 50. potwierdziły te obawy. Autorzy wręcz z kronikarską dokładnością ukazują mechanizmy i proces usuwania religii ze szkół.

Kolejne rozdziały dobrze korespondują ze zwalczaniem edukacji religijnej w szkołach. Wśród bogatego arsenału środków stosowanych przez władze komunistyczne w celu przebudowy ideologicznej szkoły polskiej, znalazły się nowe treści programowe i towarzyszące im zmiany podręczników szkolnych. Wycofywano dotychczasowe opracowania zastępując je nowymi, zachęcając do ich opracowania autorów uległych wobec nowego porządku lub bezkrytycznie akceptujących politykę władz. Coraz częściej wiedza przekazywana w szkołach stała w jawnej sprzeczności z utrwalonymi w tradycji narodowej wartościami. Ostoją autentycznej polskości stała się rodzina i Kościół rzymskokatolicki. Rozdział trzeci autorzy przeznaczili na analizę życia wewnętrznego szkoły, pokazując mechanizmy działalności organizacji młodzieżowych, a zwłaszcza wspierającego władzę Związku Młodzieży Polskiej. Oryginalny jest ostatni czwarty rozdział pracy pokazujący opór społeczności szkolnych, głównie młodzieży wobec stosowanej indoktrynacji ideologicznej. Ten problem dotychczas nieznanymi doczekał się już opracowań m.in. Józefa Pająka. Autorzy recenzowanej pracy wykorzystują ten dorobek, prezentując także wiele nowych faktów.

Praca oparta została na bogatych źródłach, głównie pochodzących z archiwów centralnych. Jest to jedna z pierwszych prac naukowych, w której Autorzy wykorzystują zasoby źródłowe w tak szerokim zakresie. Większość tych akt przechowywanych jest w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Poza materiałami archiwalnymi, przeanalizowano akty normatywne, głównie: zarządzenia, okólniki, wytyczne władz oświatowych oraz partyjnych, co jeszcze bardziej uwiarygodnia rozważania autorów. Jak już wspomniano Autorzy oparli się także na literaturze przedmiotu – pracach naukowych i pamiętnikach wydanych już po zmianach ustrojowych w Polsce.

Praca ma charakter nowatorski nie tylko ze względu na bogatą warstwę faktograficzną. W dotychczasowej literaturze, nawet w podręcznikach do najnowszej historii wychowania, przy analizie polityki oświatowej pierwszych lat Polski Ludowej wspomniano o indoktrynacji ideologicznej, pomijając jednak najczęściej ocenę szkód, jakie spowodowała ona w szkolnictwie, podrywając autorytet i wiarygodność poczytań wychowawczych szkoły. W pracy E. J. Kryńskiej i S. W. Mauersberga mamy dogłębną i wszechstronną analizę faktów zarówno od strony historycznej, jak też socjologicznej i pedagogicznej. Autorzy – to wytrawni znawcy prezentowanej problematyki, erudyci swobodnie posługujący się metodologią badań historycznych.

Recenzowana książka może być cenną lekturą starszego pokolenia Polaków, którzy młode lata spędzali w szkołach lat 50. lub podejmowali wówczas pracę zawodową i nauczycielską. Wydaje się, że powinniśmy uczynić omawianą pracę lekturą z najnowszej historii wychowania dla studentów, dla których tamte lata są już dość odległą historią, a jej znajomość zapewne dalece niewystarczająca.

Treściami i ustaleniami autorów należałoby jak najszybciej uzupełnić akademickie podręczniki do historii wychowania.